

TÜRKİYE
YÜZYILI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

220. Yılında
ÜSKÜDAR MATBAASI

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

ÜSKÜDAR MATBAASI

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ ADINA YAYIN SAHİBİ

Hilmi Türkmen
Belediye Başkanı

GENEL KOORDİNATÖR

Zekeriya Şanlıer
Başkan Yardımcısı

PROJE YÖNETİMİ

Gülsüm Hasbal İsmailoğlu
Kültür Sanat Danışmanı

Mesut Meyveci
Kültür İşleri Müdürü

Hüseyin Hilmi Erdem
Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü

Küratör

Erkan Doğanay

Editör

İ. Bahtiyar İstekli

Organizasyon Koordinatörü

Meral Çam

Grafik Tasarım ve Uygulama

Kemal Kara

Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları – 2023

Yayın No: 172

Sertifika No: 42240

ISBN: 978-625-6732-03-2

Baskı

Hat Baskı Sanatları

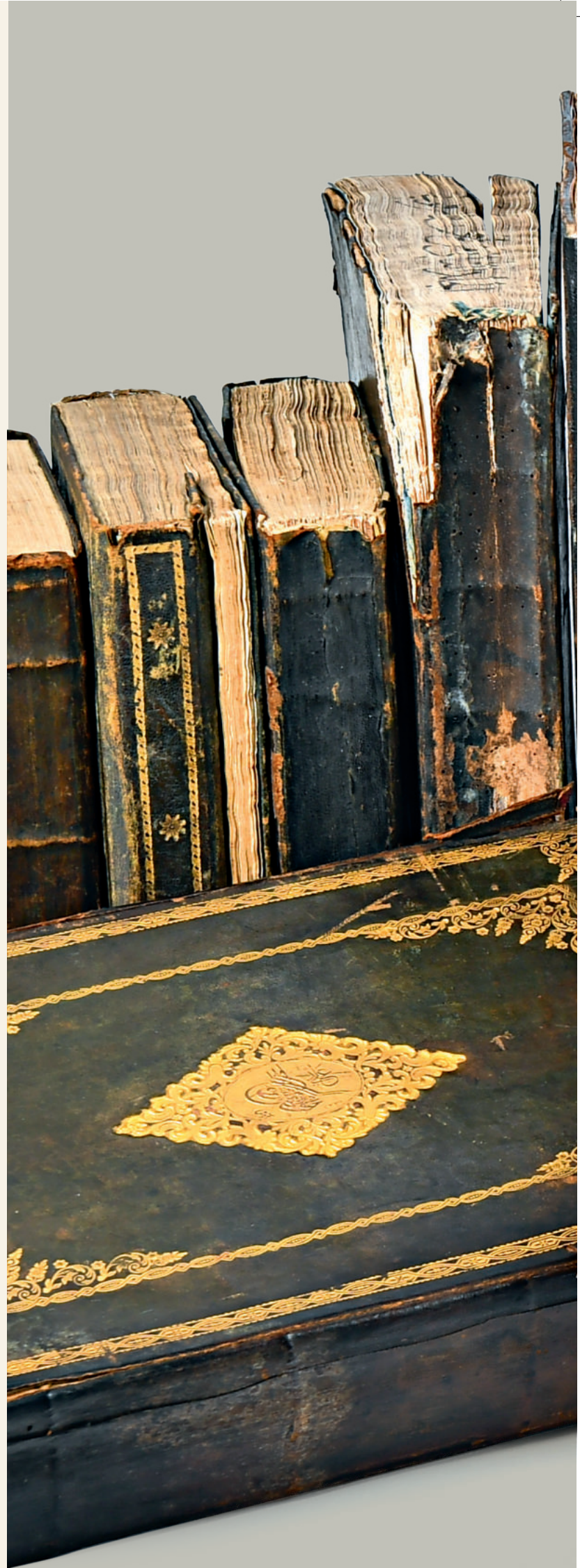
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi A Blok No: ZA5 Topkapı / İstanbul

Tel: 0212 567 77 66 - 0212 674 58 56

Sertifika No: 49114

Bu yayının bütün hakları saklıdır. Görsel ve yazılı hiçbir bölümü Üsküdar Belediyesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ve benzeri yollarla çoğaltılamaz, aktarılamaz, yayımlanamaz. 2023.

KATKILARIYLA

BİR NİZÂM-I CEDÎD MÜHENDİSİ: SEYYİD MUSTAFA VE ESERİ

SÜLEYMAN AYDEMİR

PADİŞAH III. Selim'in yenilik hareketlerinin önemli bir

merkezi olarak Selimiye Mahallesi ön plana çıkar. Padişah'ın kurduğu yeni ordu olan Nizâm-ı Cedîd için burada bir kışla ve subayların yaşam alanı olarak evler, çarşı, hamam, çeşme, cami vesaire inşa ettirip Selimiye Mahallesi'ni kurarak, yeni düzenin merkezi yapmak istediğini görüyoruz. Şüphesiz bu yeni oluşturulan merkezin en önemli unsurlarından birisi de buraya taşınarak gösterişli bir binada faaliyete geçen Üsküdar Matbaası'dır.

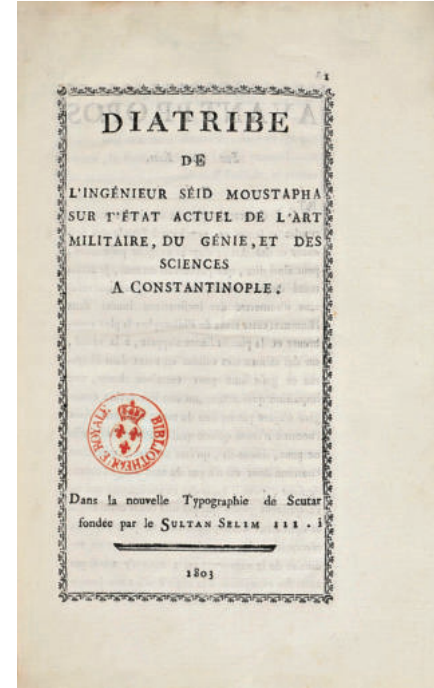
Daha önce Hasköy'de, Mühendishâne'de bulunan matbaa, 1802 yılının sonlarında Üsküdar Selimiye'deki yeni mekânına taşınarak 1803 yılından itibaren burada kitaplar basmaya başlamıştır. Matbaanın ilk bastığı yayınlarla III. Selim'in yenilik hareketleri arasında bir paralellik vardır. Sultan'ın saltanat yıllarının sonuna kadar basılan kitaplar umumiyetle coğrafya, gramer, matematik ve askerî mühendislik kitapları ağırlıklıdır. Burada basılan ve “*matbaada basılan ilk dinî kitap*” olarak kabul edilen *Risâle-i Birgivî* bile Nizâm-ı Cedîd askerine dinî bilgiler vermek amacıyla bastırılmıştır. Üsküdar Matbaası'nın, küçük bir risale olmakla beraber en önemli eserlerinden birisi de *Küçük Seyyid Mustafa* adlı müellifin yazdığı “*Diatribes de L'ingenieur Seid Moustapha Sur L'Etat Actuel de L'Art Militaire Du Genie et Des Sciences a Constantinople*” adlı eserdir. Bu yazının konusunu mezkûr risale oluşturacaktır.

Hayatı

Seyyid Mustafa, 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın başlarında yaşamış bir matematikçi olup, aynı zamanda mezun olduğu Mühendishâne'de hocalık yapan bir mühendistir de. Hakkındaki bilgi ve belgeler son derece kısıtlıdır. Birçok araştırmacı, ilk araştırmacıların yanlış bilgi ve hayal ürünü yakıştırmalarını tekrarlamıştır. Seyyid Mustafa'nın hayatı hakkında, kaleme aldığı risalenin giriş kısmında verdiği bilgiler dışında bir malumat yok iken, yakın dönemde tarihçi Prof. Kemal Beydilli arşivden ulaştığı bazı belgelerle Seyyid Mustafa'nın hayatını nispeten vuzuha kavuşturmuştur.

Son bilgilere göre, 1774 yılında İstanbul'da doğmuş olan Seyyid Mustafa'nın babası Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılardan Ahmet Ağa'dır. Babasının Sohum'da vefat etmesi üzerine, tasarrufunda bulunan yüklü miktardaki zeâmet kendisine kalmıştır. Daha sonra gönüllü olarak bu zeâmetten vazgeçip ilim tahsiline yönelmiştir. Babasının vazifesi Mühendishâne'ye kabulünü kolaylaştırmıştır. Küçük yaşlardan itibaren ilme olan ilgisi sebebiyle Arapça öğrenmiş, klasik usulle eğitim almıştır. Gelenbevî İsmail Efendi'den riyazî ilimler dersi almıştır. Kendi çabasıyla Fransızca öğrenmiş, 1794 yılında yeni açılacak olan Mühendishâne'ye

1803 yılında basılan, Seyyid Mustafa'nın Fransızca olan bu eseri aynı zamanda Üsküdar Matbaası'nın ilk kitabı olarak da kabul edilmektedir. Eserin cildi o zamana kadar pek rastlanmayan bir şekilde ebrû kullanılarak yapılmıştır. Bu kitabın bilinen tek nüshası Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır, bu kopya oradan temin edildi.

Seyyid Mustafa'nın Nizâm-ı Cedîd'i yabancılarla tanıtmak amacıyla yazmış olduğu eserinin ilk ve son sayfaları.

AVANT PROPOS

Sur mon État.

NÉ à Constantinople, je sentis dès ma plus tendre enfance un penchant à l'étude des Sciences et des Arts; d'après ce goût prématuré, pour ainsi dire, que j'observois en moi, je serois tenté d'opiner contre ces Philosophes qui refusent d'admettre des inclinations innées dans l'homme: cette secte de Philosophes la plus nombreuse et la plus brillante s'appuie, à la vérité, sur des raisons très solides en niant dans l'homme ce goût inné pour certaines choses, une impulsion quelconque, ou une instruction étrangère n'ayant pas eu lieu du tout; la science dans l'homme n'étant qu'une qualité accessoire; elle ne peut, disent-ils, qu'être acquise; comment l'homme dont on n'a pas du tout dirigé l'entendement, peut-il avoir des connoissances qui ne s'acquièrent guères que par une étude continuelle et opiniâtre? Cette proposition ne peut pas être révoquée en doute, et le cours constant et ordinaire de la nature est tel; mais n'y a-t-il pas aussi des exceptions à la règle? n'a-t-on jamais

règlées de moitié inférieur en nombre la taille en pièces et la disperse. L'étonnement devint si général, qu'on ne balança plus un instant de se croire dans un nouvel ordre de choses, et pour ainsi dire dans un nouveau monde où il falloit se dépouiller absolument de tous les préjugés anciens, Moi-même yvre de joie, de voir ma patrie dans l'état que je desirois si ardemment, éclairée tous les jours davantage du flambeau des sciences et des arts, il ne me fut plus possible de me taire: que le lecteur bienveillant juge de mon plaisir extrême après avoir vu ce que j'avois enduré, et les récompenses que j'éprouve aujourd'hui, et il me pardonnera sans doute de l'avoir étourdi un moment.

FIN

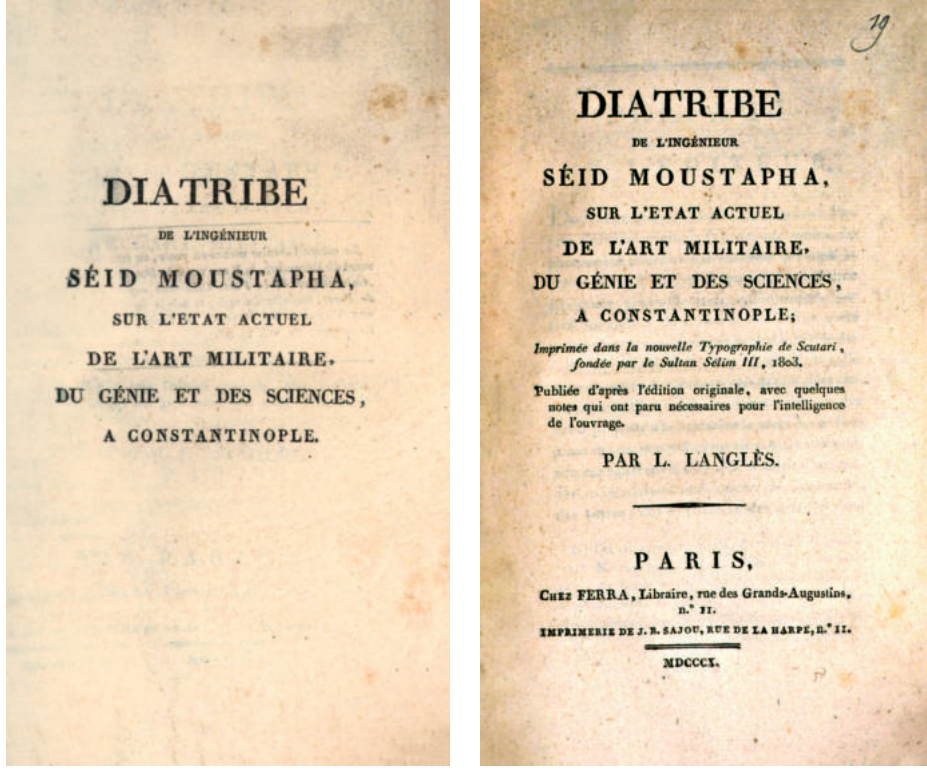
gereken şartları hâiz olduğu için kolayca kaydı yapılmıştır. 1815 yılında aynı okulda dördüncü halifelğe ve baş mülâzımlığa kadar yükselmiştir. Bundan sonraki hayatı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ölüm tarihi ise bilinmemektedir.

Diatribes de L'ingenieur Seid Moustapha Sur L' Etat Actuel de L'Art Militaire Du Genie et Des Sciences a Constantinople

Seyyid Mustafa, Nizam-ı Cedîd taraftarı bir mühendistir. Osmanlıda askerlik ve matematik bilimlerinin gelişimini göstermek, Nizâm-ı Cedîdi Batıya tanıtmak için bu risaleyi kaleme almıştır. Eser Fransızca olarak 1803 yılında Üsküdar Matbaası'nda basılmıştır. Bir önsöz ve metin kısmından oluşur.

Eserin mukaddimesinde Seyyid Mustafa kendi hayat hikâyesini, eseri kaleme aldığı güne kadar özetler. Başlangıç olarak, filozofların doğuştan gelen yetenekleri inkâr ettiklerini, ama bunun doğru olmadığını savunur. Kendisinin küçük yaşlardan itibaren geometriye ilgi duyduğunu, arkadaşlarıyla oynarken çemberler çizdiğini ve bu çemberin ortasını bulmak için kazık çakıp ölçtüğünü söyler. Bu durumu kendi kendine akıl ettiğini, bunun büyük bir zevk olduğunu anlatır. Yine babasının dürbünüyle ayı gözlemlediğinden ve yuvarlak olduğunu farkettiğinden bahseder. Mahalle mektebi ve halka açık derslere katıldığını, akabinde büyük âlim Gelenbevî İsmail Efendi'den logaritma dersleri aldığını belirtir. Müspet ilimlerin Fransızca öğrenmeden yapılamayacağını anladığını bu yüzden Fransızca öğrendiğini, “*Wolf, Ozanam ve Bellidor*” okuduğunu söyler. Seyyid Mustafa riyazi ilimlerde ilerlemek için yurtdışına gitmeyi düşündüğünden ama Mühendishâne'nin açılacağını öğrendiği için eğitimine babasının “vatanında” devam etmeye karar verdiğinden bahseder. Bundan sonra ise Mühendishâne'de yapılan eğitimler, Levent ve Okmeydanı'ndaki talimgâhlar hakkında bilgiler verir.

Burada önemli olan hususlardan birisi 3. Selim tarafından yeni açılan Matbaada Padişahın coğrafyaya düşkün olduğundan ve memleketin bütün coğrafyasını görmek istediği için atlas bastırmasından bahsetmesidir. Bu Atlas şüphesiz ki “Cedîd Atlas'tır”. Bu atlası Seyyid Mustafa hazırlama aşamasında görmüş ve mukaddime bahsetmiştir.

Seyyid Mustafa'nın eseri 1807 ve 1810 tarihleri olmak üzere Paris'te iki sefer daha basılmıştır. Bu da Seyyid Mustafa'nın Nizâm-ı Cedîd'i yabancılarla tanıtmada başarısını gösterir.

Mukaddimenin sonunda ismine ve Mühendishânedeki vazifesine de bir nebze açıklık getirir. Kendisini “Seid Moustapha, Ingenieur et Professeur dans L' École des Mathematiques a Sudlitze.” Yani “Seyyid Mustafa, Mühendis ve Sütlüce'deki Matematik okulu Profesörü” olarak tanımlar.

Mukaddimeye; III. Selim'in başlattığı yenilik çalışmalarına büyük ilgi duyduğunu ve yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktan şeref addedeceğini belirterek, Fransızca'yı sonradan öğrendiği için yanlış anlatımda bulunduysa affedilmesini ve Matbaanın yeni olmasından dolayı dizgi hatalarının hoş görülmesini dileyerek son verir.

Eserin metin bölümündeyse; tarihin bir tekerrürden ibaret olduğunu, Osmanlılardan önce Büyük İskender'in ve Perslilerin dünyaya hâkim olduğunu, sonra Osmanlıların bilgi ve fenni kullanarak büyük bir İmparatorluk kurduğunu ve şimdi de Avrupanın bu şekilde güçlendiğini anlatır. Seyyid Mustafa III. Selim'in, amcası I. Abdulhamid'in saltanatı döneminde Batıdaki ilerlemeyi gördüğünü, daha o zamandan planlar yaptığını ve kendi saltanatı döneminde ise bunları

birebir hayata geçirdiğini söyler. Bundan sonra Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulması, sayıları, bölük ve kışla düzenleri, üniforma ve eğitimleri anlatılır. Buradaki askerlerin ve Mühendishâne’de eğitim gören subayların durumları açıklanır. Nizâm-ı Cedîd’in kaç askerden oluştuğu, buldukları vilayetler, Anadoludaki merkezlere gönderilen bölüklerin işlevleri ve modernizasyonun nasıl sağlandığı tafsilatlı bir şekilde izah edilir. Bunun devlet ve halk nezdinde ilgiyle karşılanarak beğenildiğinden bahseder. Son söz sadedinden ise vatanında yaşanan bu gelişmelerden büyük mutluluk duyduğunu, bilim ve fen meşalesinin parlamasının onu çok gururlandırdığını söyler.

Eserin Nüshaları

Eser ilk defa 1803 yılında Fransızca olarak Üsküdar’da basılmıştır; 33 sayfadır. İthal Avrupa kâğıdı kullanılmıştır. Metin çerçevesindedir. Bu baskının bilinen tek nüshası Paris Bibliotheque Nationale de France’da, RES-J-1570 numarayla kayıtlıdır. Eserin Paris’te 1807 ve 1810’da basılmış iki nüshası daha bulunmaktadır. Her iki baskı da 52 sayfadır. 3. baskıya Louis Mathieu Langles tarafından Seyyid Mustafa’yı tanıtıcı bir önsöz eklenmiştir. Langles’in burada kullandığı yanlış bilgi ve tahminleri Adnan Adıvar, Çağatay Uluçay gibi Türk araştırmacılar tarafından tekrar edilerek literatürümüzde yaygınlık kazanmıştır.

Eserin bir baskısı da Beyrut’ta Halid Ziyada tarafından Arapça’ya tercüme edilerek “Mustafa Seyyid, el-İslah, el-Otmani fi’l-Karn at-thamin ‘Asar, Nagd Hâlat el-Fenn el-Askerî ve’l-Hendese ve’l-‘Ulûm fi’l-Kostantiniyye” adıyla yapılmıştır. Müessesat el-Arabiyye li’l-Dirasat ve’n-Neşr, 1979, 89 sayfa.

Eserin, kimin tarafından tercüme edildiği bilinmemekle beraber Topkapı Sarayı Hazine, nr. 621’de kayıtlı, dönemine ait 19 sayfalık bir de Türkçe çevirisi bulunmaktadır. Birebir tercüme değildir ama metin genel risaleyi de kapsamaktadır. Seyyid Mustafa’nın baba adı burada yanlış olarak “Abdullah” olarak geçmektedir. Bu metin, eserin 1803 Fransızca ilk baskısıyla birlikte Prof. Kemal Beydilli tarafından yayınlanmıştır.

Kaynakça

Kemal Beydilli, "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Risalesi, TED, sayı 13, İstanbul 1987, sayfa 387-479

Kemal Beydilli, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826), İstanbul 1995

Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Bilim Mirası Önemli Alimler ve Eserler, İstanbul 2017

Yahya Erdem, Müteferrika'nın İzinde Kitap ve Matbuat Yazıları, İstanbul 2021

Kemal Beydilli, Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Risâlesi, İstanbul 2023